

Szalayné Sándor Erzsébet Prof.,
a Magyarországon élő nemzetiségek jogainak védelmét ellátó ombudsmanhelyettes
beszéde
az „Arcok és könyvek a történelemtudomány műhelyéből”
sorozatban megjelent, roma tematikájú trilógia bemutató ünnepségén

Tisztelt jelenlévők, kedves kollégák!

Örömmel fogadtam el a megyei levéltár igazgató asszonyának a meghívását a mai rendezvényre és felkérését arra, hogy a „Romamúlt a források tükrében” című kiadványok bemutatóján a Magyarországon élő nemzetiségek jogainak védelméért felelős biztoshelyettesként rövid köszöntőt mondjak.

A meghívó szerint a téma szakemberei részleteiben is bemutatják és méltatják majd ezt a jelentős munkát, így kérem, engedjék meg, hogy köszöntőmben én inkább a magyarországi roma közösség múltjával, a múlt ismeretének útjaival, a nemzetiségi identitással és mindezek jelentőségével kapcsolatos gondolataimat osszam meg önökkel.

„Mélységes mély a múltnak kútja. Ne mondjuk inkább feneketlennek?” E szavakkal kezdődik Thomas Mann monumentális és lenyűgöző regénye a József és testvérei. Közhelynek számít, de igaz: a múlt ismerete nélkül – legyen az akár saját személyes múltunk, illetve családunk, közösségünk, nemzetünk vagy akár az egész emberiség múltja – nehéz eligazodnunk a jelenben és még nehezebb olyan terveket szőnünk a jövőre, amelyben elkerülhetjük a múltban már elkövetett hibákat.

Napjainkban több civil szervezet, egyetem, szellemi műhely, kiváló szakértő és a kormányzat is aktívan foglalkozik a roma közösségek aktuális, és számos esetben igen nehéz helyzetével.

A jelen kihívásait: a romákat sújtó hátrányos megkülönböztetést, szociális, munkaerő-piaci, oktatási, lakhatási vagy akár egészségügyi problémáikat azonban nem érthetjük meg, és így nem is kezelhetjük eredményesen anélkül, hogy ismernénk e problémák múltbeli gyökereit. Bárki számára, aki elhivatottságot érez arra, hogy hozzájáruljon a magyarországi cigányság helyzetének javításához, elengedhetetlen a hiteles történelmi előzmények ismerete: hogyan, milyen úton és miért jutottunk oda, ahol most tartunk.

A magyarországi romák története, az ő közösségi múltjuk megismerése és megismertetése sok szempontból kihívásokat állít azok elé, akik hivatásuknak tekintik azt, hogy a múlt mélységes mély kútjából felszínre hozzák azokat a kutatás alapját szolgáló töredékeket, amelyek segítségével lassan kirajzolódhat egy hiteles, a romákkal-cigányokkal kapcsolatos, az évszázados előítéletektől és szubjektív értékítéletektől letisztított történelmi kép. A dokumentumokon, fényképeken és számos más forrásanyag tudományos feldolgozásán alapuló hiteles és valós történetnek a bemutatása egyaránt fontos a roma közösségek és a többségi társadalom számára is.

Természetesen arról sem feledkezhetünk meg, hogy a közös múlt ismerete nélkül nem alakulhat ki közösségi identitás, az önazonosság elfogadása az, ami egy pozitív jövőbeli közösségi önkép alapja lehet. Nem véletlen, hogy már az 1971-es Roma Világkongresszus is központi helyen foglalkozott a múlt eseményeinek feltárásával és az ebből fakadó közös identitás megerősítésével, és az azóta eltelt időben valamennyi stratégiai dokumentum is a közös kulturális hagyományok és a sokszínű örökség erejét kívánja a jövő építésének szolgálatába állítani.

A ma bemutatott történeti források – fényképek, dokumentumok – még őrzik a nyomait azoknak a mára már jórészt felbomlott közösségi kereteknek, hagyományos szakmákhoz kötődő életformáknak, amelyekben a zárt közösségben élők közötti erős szájhagyomány és tradíciók biztosítottak egyfajta folytonosságot, azonosságtudatot az új generációk számára. Ma ennek egyre nyilvánvalóbb hiányában a roma identitástudat megőrzését érték-ként kezelő pedagógusokra, kutatókra és más szakemberekre vár ugyanez a feladat!

A múlt mélyes mély kútja persze olyan dolgokat is rejt, amelyekkel nem mindig kellemes, sőt sokszor igen riasztó szembenézni. Nemzetiségi ombudsmanhelyettesként hangsúlyos és folyamatos feladatomban tartom, hogy felhívjam a figyelmet a bármely nemzetiséghez tartozókkal szembeni kirekesztés veszélyeire és arra, hogy ezek a jelenségek az egész társadalom egészséges működését mérgezhetik.

A roma holokauszt oktatásának társadalmi szemléletformáló szerepéről és hazai helyzetéről szóló, 2017-ben kiadott elvi állásfoglalásomban is egy olyan, történelmi szembenézést igénylő és az egész magyar társadalmat érintő „adósságra” hívtam fel a figyelmet, amely elválaszthatatlan a roma identitástudattól, de egyben a többségi társadalom tagjaira is súlyos feladatokat ró, különös figyelemmel a napjainkban sajnos ismét erősödő szélsőséges rasszista, idegengyűlölő ideológiák erősödésére.

A vészkorszakban megtörtént események ugyanis jól illusztrálják, hogyan tud eljutni egy társadalom az egyént érő, elszigeteltnek tűnő emberi jogi jogsértésektől az emberi élet tömeges és szisztematikus kioltásáig. A két világháború közötti időszak üldöztetéseinek, majd a holokauszt történéseinek emberi jogi szempontból való megközelítése segíthet megértetni a jövő generációk számára az emberi jogok tiszteletben tartásának fontosságát. Éppen ezért, például a roma holokauszt megfelelő oktatása olyan eszközzé válhat Magyarországon, amely nemcsak azt segítheti elő, hogy a roma/cigány közösségek az Alaptörvényben meghatározott önazonosságuk szabad vállalásához és megőrzéséhez való jogukkal élhessenek, hanem arra is alkalmas, hogy a társadalom tagjaiban kialakítsa és megerősítse azt az értékrendet, amely az emberi jogok tiszteletén alapszik. A társadalom egészséges védekező mechanizmusa csak akkor alakulhat ki a káros tendenciákkal szemben, ha gyermekeket már kiskoruktól kezdve érzékenyítjük, továbbá valós történelmi ismeretekkel vétezzük fel őket annak érdekében, hogy felismerjék a kirekesztő és gyűlöletkeltő szándékot.

De beszéljünk az identitás pozitív elemeiről is! A nemzetiségi közösséghez tartozás pedig nem csupán egy örökség, hanem a személyiségünk része és eszköz is, amellyel jobban megismerhetjük a világot és eredményesebben is érvényesülhetünk benne. Azt tapasztalom, hogy napjainkban egyre kevésbé az a kihívás, hogy a gyerekek minél nagyobb elméleti vagy lexikális tudást halmozzanak fel. A legfontosabb készségek, amelyekre szükségük lesz majd a munka, de a magánélet során is, az elsősorban a kreativitás és a rugalmasság. Ehhez a roma és a magyar identitás, a lovári, beás és a magyar nyelv ismerete, illetve használata olyan komplex alap, amely a mai világban egyértelműen versenyelőnyt jelent. Egy dolgról azonban nem szabad elfeledkezni: a nagy sikerek mögött legtöbbször ott egy közösség is, amely nem pusztán a tagjainak számszerű összessége, hanem azonos irányba mutató önmozgással, közös célba vetett hittel rendelkezik és közös fellépéssel tud csak eredményt elérni. Az együttműködés és az együtt gondolkodás tehát ma az egyetlen út, ami az igazi sikerhez vezet.

Azt kívánom, hogy a most felnövekvő nemzedék tagjai megőrizve és megújítva adják tovább azt az egyedülálló kulturális kincset, amit szüleik is nagyszüleiktől, dédszüleiktől örökölték. Őrizzék meg a táncokban, népszokásokban, hagyományokban rejlő páratlan gazdagságot és a saját személyiségükkel gazdagítva fejlesszék is tovább az offline és az online térben egyaránt.

Az elmondottakkal magam is felhívni kívánom a figyelmet a hazai roma közösségek múltját érintő alapos és szakszerű tudományos feltárás és megközelítés fontosságára; arra, hogy a kezünkben lévő munka ugyan a tudományos kutatók egy szűk csoportjának konkrét teljesítménye, a munka tárgya azonban messze túlmutat rajtuk: kiindulópontul szolgálhat a mai magyar társadalmat a romák helyzete kapcsán érintő számos kihívás alaposabb átgondolásához.

Köszönöm igazgató asszonynak és főigazgató-helyettes asszonynak a kutatás támogatását és azt a munkát, amellyel kiállnak a roma közösség múltjának feltárása, és a szélesebb társadalmi rétegekkel való megismertetése mellett.